

Шевчук Андрій*д.і.н., доцент**Державний університет «Житомирська політехніка»*<https://orcid.org/0000-0001-9023-5214>**Правоохоронна діяльність Річпосполитських судів
на правобережній Україні у XVIII ст.**

Анотація. Стаття присвячена правоохоронній діяльності річпосполитських судів на Правобережній Україні протягом XVIII ст. Досліджено значення судової влади у житті тогочасної шляхетської корпорації. Охарактеризовано значення Литовських статутів для реформування судових установ. Окреслено принципи формування, кадровий склад і юрисдикцію судів першої інстанції: земського, який розглядав цивільні провадження; гродського – кримінальні справи; підкоморського – виконував функцію встановлення меж шляхетських землеволодінь. Представлено принципи роботи апеляційної установи – Люблінського трибуналу. Визначено, що у XVIII ст. на Правобережній Україні функціонувала розвинена річпосполитська судова система, яка забезпечувала охорону права спеціальними органами. Особливістю створеної річпосполитської судової влади було не лише її творення у регіоні локальною елітою, але й те, що вона функціонувала без державного втручання та гарантувала домінування шляхти в повсякденному житті. Правова культура шляхетської спільноти вимагала досягнення «справедливості» під час судового розгляду. По суті, у справедливому судочинстві та дотриманні законності була зацікавлена локальна шляхта Правобережжя, яка відповідала за соціальну стабільність як у своєму середовищі, так і в регіоні.

Ключові слова: Річ Посполита; Правобережжя; правоохоронна діяльність; земський, гродський і підкоморський суди; Люблінський трибунал; кадровий склад; шляхетська корпорація; запит на справедливе судочинство.

Вступ. Повномасштабне вторгнення 2022 р. розпочало новий складний етап в історії України. Необхідність мобілізації людських і матеріальних ресурсів, підвищення ефективності роботи органів державної влади, протидія ворожій пропаганді ставить нові вимоги не лише перед державою та елітою, а й перед простими громадянами. Перебудови вимагають діяльність усіх гілок влади: законодавчої, виконавчої та судової. Проте увага українського суспільства сконцентрована на ефективності / провалах передусім перших двох, тоді як третя опинилася, певним чином, поза увагою. Така ситуація несе у собі певні загрози, адже згідно з Законом України «Про національну безпеку» 2018 р. важливим фактором стабільності є забезпечення громадської безпеки і порядку – захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина (Ст. 1) [11]. Чи не головну роль у цьому процесі законодавець покладає на правоохоронні органи, де важливу роль відіграють суди. В Україні судова влада відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, які утворені законом, а реалізують її судді, та у визначених законом випадках, присяжні [12].

Важливим завданням судової влади є забезпечення соціальної стабільності суспільства. За часів Речі Посполитої на українських землях діяла система судочинства, сформована місцевою елітою – шляхетством, яке самостійно впорядковувало своє соціально-економічне та політичне життя. З погляду сучасної людини, розгляд справи був затягнутим, не завжди можна було досягнути «справедливості», а судові процеси були затратними і нерідко розорювали позивачів / відповідачів. Проте саме судова система з її елітарністю і виборністю кадрового складу, незалежністю від влади, наявністю інституту адвокатури, шляхетською культурою судочинства та незмінністю законодавчої бази (основним джерелом права був Третій Литовський статут 1588 р.) дозволяли локальній еліті бути переконаною у своїй важливості та незамінності для соціуму.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Правоохоронна діяльність річпосполитських судів на Правобережжі не знайшло достатньої уваги в середовищі вітчизняних та зарубіжних істориків і дослідників історії права. Причини цього вбачаються у перебуванні предмета дослідження на межі історії та юриспруденції, відсутності цілісних фондів в архівних установах та специфіки вивчення справ (польська мова, збереження в основному реєстрів справ тощо). Щербина П., характеризує з позицій марксистсько-ленінської методології судову систему Правобережної України XVI–XVIII ст., не бачив у її діяльності жодного позитиву. Головними недоліками він уважав панування шляхти у судах, становість судочинства (для шляхетства та міщанства були окремі установи), одні й ті ж самі справи мали можливість розглядати різні установи, партикуляризм права. Дослідник переконаний, що цивільне судочинство супроводжувалося затягуванням справ, хабарництвом, свавіллям суддів тощо.

Зашкільняк Л. і М. Крикун підкреслюють вагоме місце судочинства в державному устрої Речі Посполитої. Досліджуючи XVIII ст. історики стверджують, що в умовах послаблення королівської влади шляхта, керована магнатами, не цікавилася станом справ у верхніх ешелонах влади, але вельми вболівала за судочинство. Від успішності діяльності судових установ залежали їх правовий статус та землеволодіння / землекористування. В умовах розладу судочинства спостерігався тиск нобілітету на земські, гродські та підкоморські суди [18, 128–129, 214 с.].

Поважне місце у дослідженні шляхетського соціуму Волині другої половини XVI – початку XVII ст. належить монографії Н. Старченко. На підставі актових матеріалів волинських, гродських і земських судів проаналізовано види конфліктів у шляхетському середовищі та встановлено позитивну роль судів у їх вирішенні (окремо охарактеризовано позасудове замирення). Посилаючись на джерела дослідниця переконує, що життя шляхти було доволі непривабливим і навіть жорстоким та безправним в умовах домінування магнатерії. Водночас завдяки механізмам саморегуляції вдавалося вирішувати конфлікти [16].

До поля зору істориків потрапили окремі судові установи. Німчук В. та Н. Яковенко проаналізували зміни у діяльності підкоморських судів, які займалися розмежуванням землеволодінь у Речі Посполитій протягом другої половини XVI – першої половини XVII ст. У полі зору дослідників опинилися актові книги, що дозволило прослідкувати процесуальні фази судочинства, виборність посади підкоморія, її довічність, кадровий склад установ. Автори зазначили те велике значення, яке відігравали підкоморські суди у шляхетському землеволодінні [10, 7–10 с.]. З попередніми дослідниками погоджується І. Ворончук, адже юрисдикція судів не обмежувалася виключно розмежуванням спірних земель. Вони вимірювали ґрунти після набуття спадку, фіксували межі під час купівлі / продажу земель тощо. Окремо авторка встановила функції возних [8]. Питання складу та діяльності підкоморських судів вивчають дослідники історії права на підставі Литовських статутів. Резнік О. підкреслює унікальність одноособового розгляду справ та уточнює повноваження писаря – особистого секретаря підкоморія, який мав шляхетське походження [13]. Ковальова С., визначаючи статус асистента підкоморія – коморника, зауважує на обов'язковості складання ним присяги, хоча при цьому дана посада не входила до земського уряду [7].

Аналіз публікацій щодо правоохоронної діяльності річпосполитських судів на Правобережній Україні не був би повним без доробку польських дослідників. Бардах Ю., Б. Леснодорський та М. Петшак, встановлюючи розвиток державних інституцій і права Речі Посполитої, зауважують існування доменіального суду над кріпаками, шляхетського судочинства (суди першої інстанції: земські, гродські, підкоморські) з апеляційною установою – королівським трибуналом, де на ухвалення рішень впливали корупція та вказівки магнатів. На вибір покарання під час судового процесу впливали стана належність: простолюдин за смерть шляхтича карався смертю, а якщо навпаки – сплачувалася нав'язка (грошовий штраф) [1]. Левандовська-Малець І. акцентує увагу на тому факті, що в Речі Посполитій підпорядковувалися закону усі органи влади, включно з монархом [9, 90 с.]. Коробович А., досліджуючи функціонування судової системи на річпосполитських теренах, акцентує увагу на стабільності III Литовського статуту разом з особливими нормами, встановленими сеймовими конституціями.

Методологія дослідження. Запропоноване дослідження базується на поєднанні загальнонаукових (аналізу, синтезу, узагальнення) та спеціально-історичних (історико-генетичного, історико-системного, історико-типологічного, просопографічного) методів із принципами історизму, системності, науковості, що дозволило зосередитися на правоохоронній діяльності річпосполитських судових структур Правобережної України у XVIII ст. в умовах зацікавленості місцевої шляхетської корпорації у справедливому судочинстві та соціальній стабільності. Просопографічний метод використано для аналізу кар'єри окремих представників річпосполитських судових структур.

Формулювання мети статті. Надалі спробуємо сфокусуватися на правоохоронній діяльності річпосполитських судів Правобережної України у XVIII ст. Для цього зосередимо увагу на значенні судової влади у житті тогочасної спільноти, законодавчій базі діяльності судових установ, характеристикі спеціалізованих судів першої інстанції (земських, гродських, підкоморських і королівських) з аналізом їх кадрового складу, юрисдикції та принципів роботи, організації діяльності Люблінського трибуналу.

Викладення основного матеріалу з повним обґрунтуванням результатів. XVIII ст. стало знаковим для Речі Посполитої. Незбалансованість системи влади, слабкість королівської влади, боротьба магнатських угруповань за владу та, головне, посилення сусідніх абсолютистських монархій – Російської, Австрійської та Пруссії мали наслідком захоплення території Королівства, що було юридично оформлено трьома поділами. Під час останнього періоду відбулося відсторонення шляхти від участі в державних процесах, проте на місцевому рівні вона продовжувала зберігати вплив. Йдеться як про адміністративні уряди (маршалка, хорунжого тощо), так і про судові. Саме судова влада давала можливість локальній еліті «боротися за справедливість», що в тодішніх умовах означало аж ніяк не сьгоднішнє «встановлення істини», а насправді те, що було доведено у суді через клятви і присяги, з дотриманням певних ритуалів [5, 113 с.]. Незалежна судова влада з її стабільною законодавчою базою, виборністю та незмінністю окремих суддів, поділом на кримінальне та цивільне судочинство, наявністю

інституції адвокатури повинні були виконувати головне соціальне призначення – забезпечувати порядок і стабільність. Важливим видається спостереження Є. Фелінської (1793–1859), що за Речі Посполитої прозорість під час розгляду цивільних справ привчала і заохочувала молодь до вивчення права. Кожен шляхтич, який мав справи у суді, відвідував його з сином-підлітком, знайомлячи його з юриспруденцією [3, 301 с.]. Фактично йшлося про формування правової культури, коли кожен представник еліти знайомився з механізмами захисту своїх прав.

У Правобережній Україні діяльність річпосполитського суду регламентував III Литовський статут 1588 р. Початок реформування судочинства у Великому князівстві Литовському розпочався у 1564–1566 рр.: було відокремлено суд від адміністрації та започатковано творення окремої судової гілки влади. Вже за II Литовським статутом 1566 р. функціонували королівські суди, де працювали судді, канцеляристи, адвокати, запроваджувалася відповідальність за злочини проти суддів тощо. Судова реформа відбувалася з ініціативи та під тиском шляхти, яка вважала, що рівність перед законом мала зрівняти її з магнатами. По суті, запроваджені зміни вплинули на державний судоустрій та встановлювали нові принципи підсудності [6, 458 с.].

Згідно з II Литовським статутом (розділ 4 «Про суддів та про суди»), основними елементами судової структури, по суті судами першої інстанції, стали земські, гродські та підкоморські суди.

Земські суди (суддя, підсудок і писар) було сформовано у кожному повіті. Важливою видається процедура призначення на уряд судді, який обіймав посаду безстроково: локальна шляхта обирала по чотири претенденти на посаду, а вже одного схвалював володар. Запропоновані кандидати повинні були відповідати ряду цензів: професійному (обізнаність у праві), моральному (добросесність і активність), осілої (давнє проживання в повіті). Вагомими були вимоги про приналежність до шляхти та сповідування християнства (*без зазначення конфесії. – авт.*). Вступ на посаду супроводжувався присягою. Якщо суддя помирав, то процедура повторювалася. Важливим було питання мови, яка використовувалася в судочинстві. Згідно з II Литовським Статутом – це була руська мова і писареві заборонялося використовувати будь-яку іншу [19, 295 с.]. Питання про збереження II Литовського статуту і руської мови в публічному вжитку (в судовому діловодстві, документах коронних канцелярій, що стосувалися потреб Підляського, Волинського, Київського та Брацлавського воєводств) були позитивно вирішені на Люблінському сеймі 1569 р. [18, 121 с.]. II Литовський статут забороняв обирати на судові уряди духовних осіб і державних посадовців – старост, державців, тивунів, хорунжих та ін. [19, 299 с.].

Правоохоронна діяльність земських судів обмежувалася цивільними провадженнями магнатів і шляхтичів, за винятком управителів королівських маєтків, воєвод, старост, державців замків і т. д. (проте за власні злочини у своїх маєтків вони відповідали самостійно) [19, 316–317 с.]. Згідно з річпосполитської традиції держава не платила жалування, а урядники отримували кошти від учасників процесу – з 1 присудженої копії 1 грош ішов суду (2/3 суми – судді, решта – підсудкові). Окремо оплачувалася робота писаря – від кожного позову та запису до реєстру сплачувалося по 1, з судових листів і виписів із виграної справи – по 2 гроші [19, С. 294–296]. Враховуючи, що держава не оплачувала роботу суддівського корпусу, а основним заняттям шляхтичів було господарювання у маєтках, терміни засідання земського суду (рочки) встановлювалися тричі на рік по два тижні – улітку, восени та взимку [19, 308 с.].

Повноцінна діяльність суду забезпечувалася возним, який слідкував за порядком у суді, вручав «позови» (виклики до суду), виконував цивільні вироки, уводив власників / також орендарів (посесорів, державців) у володіння маєтками, засвідчував різні злочини тощо. Всі процесуальні дії вимагалося від урядника здійснювати у присутності двох свідків, які обов'язково мали бути шляхтичами. За неправдиві свідчення для возних було передбачено суворі покарання, аж до смертної кари [19, С. 297–299; 22].

Важливою рисою правоохоронної діяльності річпосполитського судочинства був захист членів суду. Заборонялася поява у суді зі зброєю (окрім особистої зброї). За порушення винуватець сплачував 12 грошей штрафу. За образу словом у суді свого противника, призвідник мав відсидіти в башті шість тижнів; якщо штовхнув чи вдарив рукою – «нав'язка» становила 12 рублів грошей і винуватець перебував під вартою шість тижнів. Більшим визначалося покарання, якщо шляхтич оголив зброю, то втрачав руку, а коли б поранив – життя. Кваліфікованим уважався злочин щодо членів суду: за словесну образу призвідець мав відсидіти шість тижнів, за вбивство або поранення – смерть і грошовий штраф («головщина»). Справи, пов'язані зі суддями, підпадали під юрисдикцію володаря, який карав і суддів: за слово – шість тижнів ув'язнення, за поранення чи вбивство карали смертю та головою [19, С. 314–315].

Гродський спершу був судом у кримінальних справах: збройні напади на шляхетську власність, підпали, розбої на дорогах, згвалтування, злодійство, фальшування, вбивство шляхтичів. Суддю гродського суду призначав воєвода, староста або державець. Для кандидата висувалися такі цензи: шляхетство, осілість у повіті та складання присяги [19, рр. 304–305]. На відміну від земського суду рочки за III Литовським статутом у гродському розпочиналися щомісяця в перший день, а якщо цей день припадав на свято, то наступного дня і суд працював два тижні [20, 144 с.]. Регулярність засідань, якщо порівняти з річним шеститижневим терміном роботи земського суду, не лише підносили авторитет суду, а й робили регулярним розгляд кримінальних справ, адже обвинувачені перебували під вартою.

Бардах Ю., Б. Леснодорський та М. Петшак вважали, що через конфлікти у шляхетському середовищі у деяких повітах десятки років не могли заповнити вакантні посади земських суддів. Тому до юрисдикції гродських судів додавалися цивільні справи [1]. Такий стан справ варто певним чином позитивно оцінювати, адже забезпечувався прискорений розгляд цивільних проваджень. З іншого боку, відбувалася руйнація шляхетського судочинства.

Одне з центральних місць в тогочасній системі шляхетських цінностей посідало питання землеволодіння. Окрім встановлення права власності, що забезпечувалося земським судом, важливу роль відіграло встановлення меж. Відсутність визнаних сторонами рубежів призводило не лише до тривалих і вартісних (через оплату послуг адвокатів) судових процесів, але й до насильницьких дій з боку шляхтичів. Підтвердженням важливості процесу розмежування слугує створення особливих судів – *підкоморських*. Головною фігурою виступав підкоморій, який обіймав посаду безстроково та спочатку призначався королем. Починаючи з вального сейму 1588 р. на цей уряд було розповсюджено ті ж правила, що й при обранні та призначенні земського судді [15, 112 с.]. Правоохоронна діяльність судової установи була настільки затребуваною у шляхетському середовищі, що згідно з конституцією 1611 р. в ієрархії повітових урядів підкоморій посідав третю сходинку після каштеляна та маршалка та був вищим за старосту, хорунжого та земського суддю [14]. Окремими підкоморіями були представники знаті, що піднімало авторитет посади, проте були й шляхтичі та коморники [10, С. 15–16]. Особливістю судової установи стало формування підкоморієм корпусу підлеглих – шляхтичів: коморника (заступника), мірника і писаря та кріпаків-копачів, які насипали межові копці (пагорби) [15, С. 113–114]. Безстроковість перебування на посаді робило підкоморія певним чином незалежним від шляхетських кланів. Окрім шляхетського вагому роль відіграло королівське судочинства. Справи про межі між королівськими й приватними маєтками розглядав асесорський суд під головуванням канцлера, який додатково виступав апеляційною установою для королівських міст. Захистом селян королівських маєтків від свавілля старост опікувався королівський доменальний референдарський суд [15, С. 228–229].

Важливу роль у правоохоронному процесі відігравав заснований 1578 р. Люблінський трибунал – вища апеляційна установа для земських, гродських і підкоморських судів, що функціонували у малопольських та українських воєводствах. До його складу щороку у вересні на шляхетському сеймику обирали від кожного воєводства по 1–2 судді (спочатку – 27, з другої половини XVII ст. – 50 «світських урядників»). Другу частину трибуналу становили «духовні» судді (відповідно кількість зросла з 6 до 8), яких обирали єпископські ради. Люблінський трибунал очолював обраний маршалок, який головував на судових засіданнях. Було запроваджено складний апеляційний процес, що на думку законодавця повинно було забезпечити «справедливість»: шляхетські справи розглядалися за участі лише шляхетських депутатів, а вирок повинен був бути, за можливості, одноголосним. При виникненні суперечок лише під час третього голосування перемагала думка більшості, а за рівної кількості голосів «за» і «проти» провадження передавали до сеймового суду [1; 4].

Сучасні дослідники критикують діяльність Люблінського трибуналу за хабарництво і залежність суддів від магнатів, тривалість судових процесів, які тривали десятки років та навіть остаточні вирок не виконувалися і постійно оскаржувалися [1]. Свідченням останнього було провадження щодо овруцького шляхтича А. Трипольського, який 1787 р. звинуватив шляхтича В. Свидницького в убивстві свого кріпака П. Тимченка. Не змігши надати переконливих доказів до Люблінського трибуналу, А. Трипольського засудили до 12-тижневого ув'язнення та оштрафували на користь відповідача на 200 «гривень польських». Не маючи намірів виконувати вирок А. Трипольський почав затягувати процес, ще двічі марно апелюючи до Люблінського трибуналу, чим збільшував суму свого штрафу. Хоча Свидницький звертався з вимогами до земського та гродського судів, але змусити їх забезпечити виконання вироку йому не вдалося [17, 28–29 с.]. Пояснити це можна тим, що Трипольський був впливовою фігурою в повіті та добре розумівся в юриспруденції, затягуючи справу. Проте вплинути на Люблінський трибунал він не мав можливості.

Важливим елементом успішної правоохоронної діяльності Люблінського трибуналу був його кадровий склад. Шляхтич Антон Домбровський, який обіймав найвищі судові посади голів департаментів Волинського головного суду з 1809 р., розпочав кар'єру в річпосполитських установах. Його захоплене професійне зростання розпочалося у 21-річному віці з навчання «юриспруденції і законів свого краю» в Люблінському коронному трибуналі. Після дев'яти років навчання він був призначений секретарем Луцького гродського суду, через чотири роки – луцьким коморником. Цього ж 1781 р. шляхта Волинського воєводства одноголосно обрала Домбровського писарем до Люблінського трибуналу. У 1790 р. обраний луцьким повітовим цивільно-військовим комісаром, а наступного року – додатково призначений луцьким гродським суддею. У 1792 р. шляхта обрала його депутатом Люблінського коронного трибуналу [17, 1–4 с.]. Аналіз кар'єри посадовця свідчить про ґрунтовну підготовку та, особливо, про значення практичних навичок, що поєднувалося з відсутністю спеціалізації суддів, їх універсальністю. Зауважимо ще одну особливість – матеріальне становище урядника. Нам не відомі його матеріальні статки, але станом на 1816 р. вони склали 778 кріпаків, 70 дворів чиншової

шляхти, у Луцьку вотчинне війтівство з доходом 5 тис. злотих, нерухомість у Дубно [17]. Очевидно, що більшість цього майна було ще з часів Речі Посполитої, а отже А. Домбровський робив кар'єру не лише заради грошей. Так само десять років з 1780 р. вивчав юриспруденцію Л. Харлінський [2, С. 5, 7]. Ці приклади переконують у вимогах до набуття необхідних практичних знань у Люблінському трибуналі бажаним досягнути вершин професії.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У XVIII ст. на Правобережній Україні функціонувала розвинена річпосполитська судова система, яка забезпечувала охорону права спеціальними органами. Особливістю створеної річпосполитської судової влади було не лише її творення у регіоні локальною елітою, але й те, що вона функціонувала без державного втручання та гарантувала домінування шляхти в повсякденному житті. Правова культура шляхетської спільноти вимагала досягнення «справедливості» під час судового розгляду. Для цього було запроваджено спеціалізацію судів з першої інстанції: земські суди вирішували цивільні позови, гродські – кримінальні провадження, підкоморські – розмежовували землеволодіння / землекористування. Відсутність обов'язкового ревізійного чи апеляційного перегляду цивільних справ дозволяла урядникам земського й підкоморського судів відчувати себе впевнено і, враховуючи безстроковість перебування, судити без впливу з боку шляхетської корпорації. Незалежність від влади забезпечувалася й відсутністю жалування з державної казни та шеститижневим часом роботи впродовж року, що давало можливість жити за рахунок своєї господарської діяльності в маєтку. Натомість потреба у швидкому та ефективному розгляді кримінальних злочинів призвела до появи та розвитку гродських судів з призначуваними урядниками і щомісячними засіданнями, що дисциплінувало сторони процесу. Забезпечення правоохоронної діяльності на повітовому рівні досягалося й за рахунок потужного кадрового складу судових установ. Локальні урядники готові були багато років набувати необхідних практичних навичок у юриспруденції, щоб потім претендувати на виборні посади. Важливим фактором стабільності їх роботи була можливість самостійно формувати склад «свого» суду без контролю як з боку місцевої адміністрації, так і шляхетської корпорації (принаймні останнє не вдалося прослідкувати у джерелах).

Ефективність судової системи залежить від влаштування апеляційного процесу. Люблінський трибунал із його щорічно оновлюваним складом, професійним корпусом суддів та секретарів, гарантував дотримання законності при розгляді проваджень за відсутності контролю з боку королівської влади

По суті, у справедливому судочинстві та дотриманні законності була зацікавлена локальна шляхта Правобережжя, яка відповідала за соціальну стабільність як у своєму середовищі, так і в регіоні.

У подальшому варто зосередитися на дослідженні джерельної бази діяльності річпосполитських судових установ з фондів Центрального державного історичного архіву (м. Київ), здійснити компаративний аналіз роботи судів у різних частинах Речі Посполитої. Окрему наукову розвідку варто присвятити кадровому складу судів першої інстанції.

Список використаної літератури:

1. *Bardach J. Historia ustroju s prawa polskiego / J.Bardach, B.Leśnodorski, M.Pietrczak.* – Warszawa, 2005. – 667 s.
2. Центральний державний історичний архів України. – Київ.
3. *Felińska E. Pamiętniki z życia / E.Felińska.* – Wilno, 1859. – Т. II. – Serya 2. – 407 s.
4. *Гурбик А. Люблінський трибунал : енциклопедія історії України / А. Гурбик ; редкол. : В.А. Смолій (голова) та ін.* – Київ : Видавництво «Наукова думка», 2009. – Т. 6: Ла–Мію. – 382 с.
5. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку / за ред. *І.Усенко.* – Київ : Видавництво «Наукова думка» НАН України, 2014. – 503 с.
6. *Ковальова С. Статути Великого князівства Литовського. Коментар : у 3 т. / С.Ковальова, М.Крумаленко, П.Музиченко ; за ред. С.Ківалова, П.Музиченка, А.Панькова.* – Одеса : Юридична література, 2003. – Том 2: Статут Великого князівства Литовського 1566 року. – С. 429–526.
7. *Ковальова С. Коморник : енциклопедія історії України / С.Ковальова ; редкол. : В.А. Смолій (голова) та ін.* – Київ : Видавництво «Наукова думка», 2008. – Т. 4: Ка–Ком. – 488 с.
8. *Ворончук І. Возний : енциклопедія історії України / І.Ворончук ; редкол. : В.А. Смолій (голова) та ін.* – Київ : Видавництво «Наукова думка», 2003. – Т. 1: А–ВС. – С. 601–602.
9. *Lewandowska-Malec I. Demokracje polskie. Tradycje-współczesność-oczekiwania / I.Lewandowska-Malec.* – Kraków, 2013. – 424 s.
10. *Німчук В. Книга Київського підкоморського суду. Передмова (1584–1644) / В.Німчук, Н.Яковенко.* – Київ, 1991. – С. 5–56.
11. Про національну безпеку : Закон України 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
12. Про судоустрій і статус суддів : Закон України 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
13. *Резнік О. Склад та компетенція підкоморських судів за Статутом Великого князівства Литовського 1566 року / О.Резнік // Актуальні проблеми держави і права.* – 2009. – Вип. 49. – С. 127–132.
14. *Ворончук І. Підкоморський суд : енциклопедія історії України / І.Ворончук ; редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін.* – Київ : Видавництво «Наукова думка», 2011. – Т. 8: Па–Прик. – С. 236–237.

15. Шевчук А. Судова влада в житті суспільства Правобережної України (кінець XVIII – перша третина XIX ст.) : монографія / А.Шевчук. – Житомир : Видавець Євенок О.О. – 2022. – 580 с.
16. Старченко Н. Честь, кров і риторика. Конфлікт у шляхетському середовищі Волині (друга половина XVI–XVII століття) / Н.Старченко. – Київ : Laugus, 2014. – 510 с.
17. Державний архів Житомирської області.
18. Зашикільняк Л. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів / Л.Зашикільняк, М.Крикун. – Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка, 2002. – 752 с.
19. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. / за ред. С.Ківалова, П.Музиченка, А.Панькова. – Одеса : Юридична література, 2003. – Том II: Статут Великого князівства Литовського 1566 року. – 560 с.
20. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. / за ред. С.Ківалова, П.Музиченка, А.Панькова. – Одеса : Юридична література, 2004. – Том III: Статут Великого князівства Литовського 1588 року. – 568 с.

References:

1. Bardach, J., Leśnodorski, B. and Pietrczak, M. (2005), *Historia ustroju s prawa polskiego*, Warszawa, 667 p.
2. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, Kyiv.
3. Felińska, E. (1859), *Pamiętniki z życia*, Vol. II, Serya 2, Wilno, 407 p.
4. Hurbyk, A. (2009), «Liublinskyi trybunal», *Entsyklopediia istorii Ukrainy*, in Smolii, V.A. (holova) et al (ed.), Vydavnytstvo «Naukova dumka», Kyiv, Vol. 6. *La–Mi*, 382 p.
5. Usenko, I. (ed.) (2014), *Sudova vlada v Ukraini: istorychni vytoky, zakonodirnosti, osoblyvosti rozvytku*, Vydavnytstvo «Naukova dumka» NAN Ukrainy, Kyiv, 503 p.
6. Kovalova, S., Krumalenko, M. and Muzychenko, P. (2003), «Komentar», *Statuty Velykoho kniazivstva Lytovskoho*, u 3 t., in Kivalova, S., Muzychenka, P. and Pankova, A. (ed.), Yurydychna literature, Odesa, Vol. II. *Statut Velykoho kniazivstva Lytovskoho 1566 roku*, pp. 429–526.
7. Kovalova, S. (2008), *Komornyk*. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*, in Smolii, V.A. (holova) et al. (ed.), Vydavnytstvo «Naukova dumka», Kyiv, Vol. 4. *Ka–Kom*, 488 p.
8. Voronchuk, I. (2003), «Voznyi», *Entsyklopediia istorii Ukrainy*, in Smolii, V.A. (holova) et al. (ed.), Vydavnytstvo «Naukova dumka», Kyiv, Vol. 1. *A–VS*, pp. 601–602.
9. Lewandowska-Malec, I. (2013), *Demokracje polskie. Tradycje-współczesność-oczekiwania*, Kraków, 424 p.
10. Nimchuk, V. and Yakovenko, N. (1991), *Peredmova. Knyha Kyivskoho pidkomorskoho sudu (1584–1644)*, Kyiv, pp. 5–56.
11. *Pro natsionalnu bezpeku* (2018), Zakon Ukrainy, [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
12. *Pro sudoustrui i status suddiv* (2016), Zakon Ukrainy, [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
13. Reznik, O. (2009), «Sklad ta kompetentsiia pidkomorskykh sudiv za Statutom Velykoho kniazivstva Lytovskoho 1566 roku», *Aktualni problemy derzhavy i prava*, Issue 49, pp. 127–132.
14. Voronchuk, I. (2011), «Pidkomorskyi sud», *Entsyklopediia istorii Ukrainy*, in Smolii, V.A. (holova) et al. (ed.), Vydavnytstvo «Naukova dumka», Kyiv, Vol. 8. *Pa–Pryk*, pp. 236–237.
15. Shevchuk, A. (2022), *Sudova vlada v zhytti suspilstva Pravoberezhnoi Ukrainy (kinets XVIII – persha tretyna XIX st.)*, monohrafiia, Vydavets Yevenok, O.O., Zhytomyr, 580 p.
16. Starchenko, N. (2014), *Chest, krov i rytoryka. Konflikt u shliakhetskomyu seredovyshchi Volyni (druha polovyna XVI–XVII stolittia)*, Laurus, Kyiv, 510 p.
17. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti.
18. Zashkilniak, L. and Krykun, M. (2002), *Istoriia Polshchi. Vid naidavnishykh chasiv do nashykh dniv*, Lvivskiy natsionalnyi universytet im. I. Franka, Lviv, 752 p.
19. Kivalova, S., Muzychenka, P. and Pankova, A. (ed.) (2003), *Statuty Velykoho kniazivstva Lytovskoho*, u 3 t., Yurydychna literatura Odesa, Vol. II. *Statut Velykoho kniazivstva Lytovskoho 1566 roku*, 560 p.
20. Kivalova, S., Muzychenka, P. and Pankova, A. (ed.) (2004), *Statuty Velykoho kniazivstva Lytovskoho*, u 3 t., Vol. III. *Statut Velykoho kniazivstva Lytovskoho 1588 roku*, Yurydychna literature, Odesa, 568 p.

Shevchuk, A.

Law enforcement activities of Polish-Lithuanian Commonwealth courts in right-bank Ukraine in the XVIII century

Abstract. The article is devoted to the law enforcement activities of Polish-Lithuanian Commonwealth courts in Right-Bank Ukraine during the XVIII century. The significance of judicial power in the life of the contemporary gentry corporation is investigated. The article describes the importance of Lithuanian charters for the reform of judicial institutions. The principles of formation, personnel and jurisdiction of the courts of first instance are outlined: land court, which considered civil proceedings; castle court dealt with criminal cases; sub-commerce court performed the function of establishing the boundaries of gentry land holdings. The principles of the work of the appellate institution, the Lublin tribunal, are presented. It is determined that in the XVIII century in the right-bank Ukraine there was a developed river-Polish judicial system, which provided protection of law by special bodies. The peculiarity of the created Polish-Lithuanian Commonwealth judicial power was not only its creation in the region by the local elite, but also that it functioned without state intervention and guaranteed the dominance of the gentry in everyday life. The legal culture of the noble community demanded that "justice" be achieved during the trial. In fact, the local nobility of the Right Bank, which was responsible for social stability both in its environment and in the region, was interested in fair legal proceedings and respect for the rule of law.

Keywords: Polish-Lithuanian Commonwealth; Right Bank; law enforcement; land, castle, and sub-commerce courts; Lublin tribunal; personnel, gentry corporation, request for fair proceedings.